

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 66 October 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3673>

MİTOLOJİLERDEKİ KUTSAL/SEÇİLMİŞ LİDER ANLATIMLARININ MODERN TOPLUMLARDAKİ YANSIMALARI*

REFLECTIONS OF THE SACRED LEADER FIGURES IN MYTHOLOGIES ON THE MODERN SOCIETIES

Özden KANTER**

Öz

İnsan, akli melekelerini kullanmaya başladığı dönemden itibaren etrafını inceleme ve anlamlandırma gayreti içerisinde olmuştur. İçinde yaşadığı dünyanın zorlukları ile mücadele ederek günlük yaşantısındaki tecrübeleriyle birçok olay ve olguyu anlamlandırırken, bilgisinin yetmediği, gücünü aşan olay ve olguları metafiziksel varlıklar üzerinden yorumlamaya çalışmıştır. Bu varlıklar bazen insanlar arasına karışan tanrılar, bazen yarı tanrı özellikleri taşıyan ve doğüstü güçlere sahip insanlar, bazen de insan dışı doğüstü varlıklardır. Kozmolojik yaratma, dünyada meydana gelen kozmolojik değişimler, tufanlar veya bir toplumda meydana gelen toplum yapılarını değiştiren açıklayamadıkları olaylar, metafizik varlıkların veya Tanrıların cezalandırması veya ödüllendirmesi şeklinde mitolojik anlatımlarla tanımlanmıştır.

Bu makalede modern insanın her ne kadar seküler bir yaşam sürse de, toplumları ilgilendiren büyük değişimlerde veya kozmolojik çaresizliklerinde seçilmiş ve kendisinden daha üstün, Tanrıyla bağları daha güçlü varlıkları ve liderleri farklı formlara büründürerek yaşatma eğilimlerinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Mitoloji, İnanç, Kutsal, Seçilmişlik.

Abstract

Human beings have been in an effort to analyze and make sense of their environment since they began to use their mental capacity. While struggling with the challenges of the world they lived in and giving meaning to many events and phenomena via their daily life experiences, they tried to interpret the events and phenomena that are beyond their power by way of metaphysical beings. These beings are sometimes gods strolling among people, sometimes people having the feature of semi-god and supernatural powers and sometimes supernatural beings that are nonhuman. Cosmological creation, cosmological changes occurring in the world, floods or events changing the social structures that are inexplicable are defined by mythological narratives as punishment or reward of metaphysical entities or gods.

In this paper, it will be mentioned that though the modern man leads a secular life, the tendencies of being chosen and superior to him, being stronger in his ties with God, and keeping people alive in different forms during the great changes or cosmological despair.

Keywords: Kalam, Mythology, Belief, Sacred, Chosenness.

* Bu çalışma, 07-10 Mart 2019 tarihinde yapılan Uluslararası "Sağlık, Toplum ve Kültür" sempozyumunda sunulan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı öğretim üyesi. E-posta: ozdenkanter@hitit.edu.tr

GİRİŞ

İnsan, akli çıkarsamaları kullanmaya başlayıp var oluşunu anlamlandırma çabası içerisine girdiği zamandan itibaren etrafını inceleme ve yorumlama gayreti içerisinde olmuştur. İçinde yaşadığı dünyanın zorlukları ile baş etmeye çabalarırken günlük yaşantısındaki tecrübeleriyle birçok olay ve olguyu bağlantılar kurarak zaman ve mekânın şartlarına göre açıklamış, bilgisinin yetmediği, gücünü aşan olay ve olguları ise metafiziksel figürler üzerinden yorumlamaya çalışmıştır. Bu figürler bilgi birikimi dâhilinde bazen insanlar arasına karışan tanrılar, bazen yarı tanrı özellikleri taşıyan ve doğüstü güçlere sahip insanlar, bazen de insan dışı doğüstü varlıklar olmuştur. Kozmolojik yaratma, dünyada meydana gelen kozmolojik değişimler, tufanlar veya bir toplumda meydana gelen açıklayamadıkları toplum yapılarını değiştiren olaylar, metafizik varlıkların veya tanrıların cezalandırması veya ödüllendirmesi şeklinde mitolojik anlatımlarla tanımlanmıştır. Bazen de geleceğe yönelik kararların verilmesinde otorite olarak kabul edilen kişilerin gördükleri rüyaların etkili olduğu görülmektedir (Kuzubaş, 2007, 315). Mitler arkaik dönem insanına, evreni anlayabileceği ve anlamlandırabileceği fikrini vermiştir (Strauss, 1986, 29). Bu dönem insanının farklı coğrafyalarda, dünyadaki genel olaylarla ilgili benzer mitler geliştirmesi, insanın doğayla modern insandan daha fazla iç içe olmasından ve ona duyduğu gereksinimden kaynaklanmaktadır. Bu mitolojik anlatımlardaki figürler ve yerlerin isimlerinin farklılıklar göstermesi de toplumların kültürel yapısındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

İnsanoğlu, bilgi birikimi arttıkça ve metafiziksel olarak algıladığı olaylara bilimsel olarak gerekçeler buldukça olağanüstü olarak kabul ettiği mitolojik anlatımları gerçek dışı hikâyeler olarak değerlendirmiştir. Bundan dolayı inançlar, mitsel anlatı ve söylemler içeren dini metinlerin de etkisiyle değişime uğramıştır. Modern insan, önceden anlamlandıramadığı olaylara fiziki cevaplar buldukça, bilimsel olarak kabul etmediği unsurlardan uzaklaşmış ve daha seküler bir gözle hayata ve varlığa bakmaya başlamıştır. Seküler yaşam, insanı maddi doyuma ulaştırırken, onu büyük ölçüde manevi değerlerden uzaklaştırmıştır. Modern dünya insanı, olayları her ne kadar fiziksel çıkarsama ve temellendirmelere dayandırsa da, inanma duygusunun aktif olması manevi anlamdaki boşluğu, geçmişinden gelen mitolojik anlatımlardaki olağanüstü güçlere sahip kurtarıcı motiflerinden uzaklaştıramamıştır. Bu kurtarıcı motifleri, toplumun inanç yapısına göre bazen Tanrı veya Tanrılarla güçlü bağları olan ve O'nunla iletişim kurabilen şamanlar olmuş, bazen de vahiy kaynaklı dini toplumlarda peygamberler olmuştur. Peygamberlerin vefatlarından sonra toplumlar, içlerindeki inançsal problemleri Tanrı tarafından görevlendirildiği kabul edilen hükümdarlar, rahipler, veliler gibi dini önderler aracılığıyla çözmeye gayret etmişlerdir. Çözülemeyen problemlerde ise ileride gelecek ve toplumu kurtaracak mehdi beklentisi içerisine girilmiştir. Çünkü insanoğlu tarihi mirası olan mitolojik anlatımlardan hiçbir zaman tam olarak kopmamıştır. Kültürü oluşturan en temel unsurlardan birisi olan din, insan tarafından oluşturulmuş mitolojik anlatımlardan ayrılrsa da, toplumların mitlerin dinsel yönlerini dini anlayış ve uygulamalarının içerisine aldıkları görülmektedir.

1. Modern Dünyada Seçilmiş İnsan

Arkaik toplumların dinsel motifleri, tarihi seyir içerisinde önemini yitirmiş görünmektedir. Fakat önemini kaybetmiş olması tamamen insanoğlunun bilincinden silindiği anlamına gelmemektedir. Modern insan kendi kendini oluşturduğunu iddia ederek kutsallıktan arınma çabası içerisine girmektedir. Bu çaba içerisinde geçmişin kutsal bağlarından kopmaya çalışsa da reddetmeye çalıştığı hakikatlerden kopmamaktadır. Mutlak ve hakiki varlık olan Tanrının varlığı ve müdahalesi inancı tarihin her döneminde varlığını korumaya devam etmiştir (Eliade, 2017, 179). Modern insan, gerek mitolojik unsurlardan gerekse geçmişte varlığını güçlü bir şekilde hayatın her alanında koruyan dini inanç ve ritüelleri farklı şekillerde yaşamaya devam etmektedir. Yeni bir ev sahibi olduğunda, işinde terfi aldığı, doğumlarda, nikâhlarda yapılan kutlamalarla bile geçmişe ait bayram ve şenlik ritüellerini farkında bile olmadan devam ettirmektedir. Örneğin, modern insan için, yeni bir eve yerleşirken mitolojideki yenilenme tecrübesini farkında olmadan tekrarladığı ifade edilebilir. Yeni bir ev inşa veya yeni bir eve taşınma günümüz insanı için hayatın yeni bir aşaması olarak yaşamlarında olumlu beklentiler içerisine girmeleri gibi mitolojide de yeni bir ev inşasıyla belirlenen yeniçağ, o evde yaşayacaklar için hayatlarının yeni bir dönemi demektir. Zira dünyanın başlangıcı anlamına gelen yenilenme mitleri, kozmogoninin yinelenmesi ve canlılığını koruması anlamına gelmektedir (Eliade, 2018, 90).

Sinema alanında ortaya konulan kurgular da, modern insanın geçmişindeki mitolojik anlatımları günümüz yaşam koşullarıyla yeniden şekillendirilerek ortaya koyduğunu göstermektedir. Mitolojideki kahramanların canavarlarla savaşı ve bu savaştan olağanüstü güçleri sayesinde galip çıkması, dünyanın yok olma tehlikesi karşısında kahramanların müdahaleleriyle dünyanın kurtulması veya dünyada meydana gelen bir felaket neticesinde hayatta kalan insanların cennet veya cehennem tasvirleri içeren ortamlarda yaşamlarını devam ettirmesi mitolojik anlatımların, modern insanın yeniden yorumlamasıyla varlığını

devam ettirdiğinin bazı örnekleri olarak ifade edilebilir. Günümüzde özellikle Batı'da yapılan sinema filmlerindeki sıradan insanların herhangi bir nükleer çalışmanın etkisiyle olağanüstü güçlere sahip olması veya yok olan başka bir gezegenden gelen insanlarla, dünyayı ele geçirmeye çalışan yine doğüstü güçlere sahip kötü karakterlerle mücadele etmeleri ve galibin iyiler olması, mitolojik anlatımlardaki metafiziksel iyi ve kötü varlıkların mücadelesi ile özdeşleşmektedir.

Toplumsal değişimi hedefleyen Marx'ın seçilmiş doğrusunun kurtarıcılık modelinde de mitolojinin etkisinin varlığı görülmektedir. İyi ve kötünün mücadelesi ve iyi olanın galip gelerek toplumları kurtaracağı ideolojisi mitolojik anlatımlardaki mesihçi yönle benzeşmektedir. Yahudi- Hristiyan eskatolojisindeki mesihçi yaklaşımda İsa, insanlığın kurtuluşu için acı çekmekte ve Deccal ile savaşması neticesinde, zaferi iyiliğin galibiyeti yönünde kazanmaktadır. Marx'ın, proleteryanın acılara katlanması, mücadele etmesi ve sonuçta iyiliğin galip gelmesi ile sonuçlanacağı kehanetiyle benzerliği yadsınamaz.

Mitolojik anlatımlar, özellikleri itibarıyla yapıları hatırlanamayacak kadar eski devirlere uzanan varoluşsal ve dünyadaki tehlikeli değişimlerin sonucunda ortaya çıkmışlardır. Kozmolojik yapıyı ve toplumları ilgilendiren ontolojik kutsal deneyimleri insanoğlunun geçmişle bağ kurmasına sebep olmaktadır. Aşkın bir kökene sahip olan krizler, insanın dine dayanarak çözüm üretme yoluna gitmesini zorunlu kılmaktadır. Dinsel çözümler, krizleri çözmekle birlikte insanın varoluş ile ilgili düşüncelerini de değersiz ve kişisel olmayan evrensel noktalara ulaştırmaktadır. Böylece insanın içinde bulunduğu çıkmazlardan kurtulup manevi rahatlamaya ulaşmasını sağlamaktadır (Eliade, 1986, 187).

Modern insan, bireysel olarak her ne kadar hayatındaki dini unsurları çıkararak kendince özgürleşme çabası içerisinde olsa da, köken mitlerindeki bozulmanın ve yıkımın nihayetinde bir kurtarıcı ile insanlığın altın çağına geri dönme amacını gütmektedir (Eliade, 2017, 232). Yahudi- Hristiyan toplumlarda İsa'nın yeniden gelmesi beklentisi, bu toplulukların kendilerinin yeryüzüne hakimiyet kuracağı anlamında kabul görmektedir. Yahudi-Hristiyan toplumlarda kendilerine vaad edilen topraklara yeniden sahip olmak ve yeryüzünün egemenliğini tamamen elde etmek için yıkımın hızlı bir şekilde, özellikle Ortadoğu topraklarının Mesih'in gelişine hazır hale getirilme çabası mevcuttur. Bu bakış açısının XX. yüzyıl Fransız filozof Peder Teilhard tarafından Hristiyan teolojisinde çokça bahsedilen kuzu formundan artık aslan formuna geçilerek ve daha sert bir tavır benimseyerek modern dünyaya uyarlanması gerektiği görüşünün evanjelik doktrinin güç kullanarak uygulanmasıdır (Garaudy, 1996, 31). Mesih'in gelmesi ile birlikte de kendileri için yeryüzü cennetinin kurulacağı düşünülmektedir. Hristiyan devletlerin Ortadoğu coğrafyası ile ilgili politikaları ve söylemleri, Mesih'in gelişini hızlandırmak ve vaad edilen toprakların ele geçirilmesi için mücadele ettiklerinin göstergesidir.

Müslüman toplumlarda da ezilen Müslümanların kurtarıcısı olarak Mesih/mehdi beklentisinin mevcut olduğu görülmektedir. Müslüman topluluklardaki mehdi beklentisini Yahudi- Hristiyan Mesih beklentisinden ayıran temel ayrımın, Müslümanların buldukları durumdan kurtulmak için herhangi bir davranış sergilemeden kendilerini kurtaracak bir kişi beklemeleri olduğu ifade edilebilir.

İster din dışı isterse dini toplumlar olsun, kültürel miras yoluyla nesilden nesile aktarılan mitolojik unsurların, toplumların siyaset, ideoloji ve yaşamlarına etki ettiği görülmektedir.(Evkuran, 1997, 28) Modern insan her ne kadar seküler bir yaşam sürse de, toplumları ilgilendiren büyük değişimlerde veya kozmolojik çaresizliklerinde seçilmiş ve kendisinden daha üstün, Tanrıyla bağları daha güçlü varlık ve insanları farklı formlara büründürerek yaşatma eğilimlerini devam ettirmektedir. Bu eğilim, insanın birey olarak değersiz olduğu düşüncesinden uzaklaşarak bir oluşumun içinde varlık bulmaya çalışmasından kaynaklanmaktadır.

2. Müslüman Toplumlarında Kutsal İnsan Algısı

Mitoloji, üretildiği zaman için mevcut düzenden önceki düzenlere ait anlatımlardır. Konusu eşyanın doğasına ait bir yasayı açıklamayı hedeflemektedir (Grimal, 2012, XV). Mitlerde, belli bir coğrafya veya kişiler değil olayın kendisi ön plana çıkarılmaktadır. Efsane ise, mitleri açıklama amacı güden ve mitler etrafında oluşturulmuş anlatımlardır. Efsaneler oluşturulduktan sonra gelişerek, edebi, dinsel veya tarihsel birer malzeme halini alarak farklı coğrafyalara yayılmaktadır. Mitler, efsaneler kadar gerçekdışı ve hayali ama onlar gibi açıklayıcı ve davranışa ilişkin değil, olaylara ilişkin verilecek derse göre tasarlanmış anlatılardır. Efsanelerde, gerçekten yaşamış kişilerin olağanüstü güçlerle donatılarak sıradanlıktan çıkarılması söz konusudur.(Kramer, 2017, 87) Mitolojik anlatımlarda olaylar ön planda iken efsanelerde kişilerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Dini toplumlarda, seçilmiş kişi üzerinde yoğunlaşıldığı, Allah tarafından seçilmiş kişilerde mitolojik anlatımların da etkisiyle olağanüstülüklerin ön plana çıkarıldığı söylenebilir. Fakat efsane özellikleri daha fazladır. Nitekim Birinci İznik Konsili'nde İsa'nın bir peygamber olmasından ziyade Tanrılık vasfının kabul edilmesi gerçek bir kişilik olarak yaşamış İsa'nın, insani

özelliklerinden arındırılarak Tanrı ile beraber kadim varlık konumuna çıkarılması anlayışı görülmektedir (Tanner, 2001, 1).

Hıristiyan doktrinindeki tanrıya ulaşmak için inananın tam olarak teslim olması ve acılara katlanması gerektiği düşüncesinin, Müslüman toplumlarda Peygamber döneminde birey ve toplum olarak güçlü olunması gerektiği düşüncesiyle tezat oluşturarak özellikle Emeviler döneminde vurgulanan cebri bakış açısıyla örtüştüğü söylenebilir. Bu bakış açısına göre yaşanan her olay Allah'ın takdiri ve ezeli belirlemesiyle yaşanmakta ve Müslümanın yapması gereken bu acılara sabır göstermektir. Yaşanılan her olumsuzluğa dayanabilmek ise kendisini kurtaracak bir mehdinin gelmesi ile son bulacaktır. Bu beklentinin kitle psikolojisinin tezahürü olarak ifade edilmesi mümkündür. Zulme uğrayan toplumlar, kurtuluşlarını sağlayacağına inandıkları önderlere insanüstü özellikler atfederek onların ölümlerini kabullenmemekte, mitolojik anlatımlardaki yükseliş motifleri ile onların göğe yükseldiklerine ve bir süre sonra yeryüzüne geri gelerek kendilerini kurtaracağı inancını diri tutmaktadırlar. (Ocak, 2012, 256) Kur'an'ın inzal olunan vahyin ortaya koymuş olduğu prensiplerin, onun tebliğcisi konumundaki peygamberle son bulmayacağını " Muhammed, sadece bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse siz ökçelerinizin üzerinde geriye mi döneceksiniz? Kim ökçesi üzerinde geriye dönerse, Allah'a hiçbir ziyan veremez. Allâh, şükredenleri mükâfâtlandıracaktır." (Âlu İmrân 3/144) ayetiyle vahyin mesajının önemini açıklamaktadır.

Kur'an, peygamberlere iman etmenin iman esaslarından birisi olduğunu açıklamaktadır. (Bakara 2/285) Peygamberleri diğer insanlardan ayrıcalıklı kılan nitelik, onların vahiy almalarıdır. Vahyin muhataplara tebliği de, yine Allah'ın kontrolünde olmaktadır. Onların yaşantıları ve uygulamaları da vahiy doğrultusunda toplum için örneklik teşkil etmiştir. Bununla birlikte Kur'an, onların beşer olduğuna vurgu yaparak asıl olanın Allah'ın vahyi olduğunu belirtmektedir (Fussilet 41/6; Kehf 18/110). Peygamberlerin toplumlarında karizmatik liderler olduğu bir gerçektir. Onlar, toplumlarında vahyin de desteğiyle önemli reformlar yapan liderlerdir. Fakat birer beşer oldukları gerçeği göz ardı edilmemelidir. Kur'an'ın peygamberlerin birer beşer olduğunu belirtmesine rağmen, Hz. Peygamber'den sonraki dönemlerde O'na gerek fiziksel özellikleri ile ilgili, gerekse duysal mucizeler şeklinde insanüstü vasıflar yüklenmiştir. Onun orta boylu olmasına rağmen uzun boylu iki kişi arasında yürürken, onlardan daha uzun boylu görünmesi (Müslim, 2016, 78), elindeki çakıl taşlarının tesbih etmeleri gibi hissi mucizeleri, (İbn Kesir, 1997, 694) ona atfedilen doğaüstü özelliklere örnek olarak verilebilir. Hz. Peygamber'e atfedilen bazı mucizelerin geçmiş milletlerdeki mitolojik anlatımlarla örtüştüğü görülmektedir. Peygamberin miraca yükselmesi gibi rivayetlerin, geçmiş milletlerdeki mitolojik anlatımlarda kutsal kabul edilen kişilerin göğe yükselme anlatımlarıyla da benzerlik gösterdiği görülmektedir (Çığ, 1996, 28). Kur'an'ın müşriklerin mucize beklentilerine net bir şekilde karşı çıktığı ayetlerle sabit olmasına rağmen (İsrâ 17/90-93; Ankebût 29/50-51) sonraki dönemlerde vahyin göz ardı edilerek peygambere mucizeler isnat edildiği görülmektedir (Kanter, 2017, 317-333). Diğer kültürlerin kutsal kişi rivayetlerinin Müslüman kültür üzerindeki etkisinin Müslümanları bu davranışa yönelmiş olması muhtemeldir.

Müslüman kültürde Hz. Peygamber dışında sahabe algısının da kütleleştiği görülmektedir. Dost, arkadaş anlamına gelen sahabe, literal anlamda Hz. Peygamber'i görmüş ve onunla sohbet etmiş olan Müslümanlar için kullanılmıştır. Kur'an'ın anlatımlarında, mekân, zaman ve kişilerin değil, fiillerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu özelliği ile de kişi, mekân ve zamanı ön planda tutan diğer kutsal metinlerden ayrılmaktadır. Kur'an'ın olumlu fiilleri övüp, olumsuz fiilleri yeren genel üslubunun sahabe için de geçerli olduğu söylenebilir. Kur'an'ın birçok ayetinde Hz. Peygamber'e iman edip tebliğ sürecinde onunla birlikte mücadele edenlerin özelliklerinden bahsedilmektedir. Örneğin; "Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rûkû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir." (Fetih 48/29) ayetinde inananların birbirlerine karşı merhametli oldukları, kâfirlere karşı ise dik duruşları anlatılmaktadır. Onların secde izlerinin yüzlerinde olması ise Allah'ın emirlerine boyun eğdikleri anlamında kullanılmaktadır. Kur'an'daki bu anlatımın vahyin etkisinin sahabenin davranışlarına yansıdığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Nitekim diğer peygamberlere iman edip onlarla birlikte olanların da vahyin gereğine uygun olarak aynı davranışı gösterdikleri ifade edilebilir. Kur'an'ın vahye uygun davranışları överken, uygun olmayan davranışları yerdığı görülmektedir. "İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak istemişti. Ama yine de Allah onları affetti. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır, halîmdir." (Âlu İmrân 3/155) ayetinde ise Uhud savaşından kaçanların bu tavırlarından dolayı yerildikleri görülmektedir. Bu tutumlarının hatalı olduğunun

bildirilmesinin hemen ardından onların affedilmeleri ise Müslüman toplumunda olumlu davranışların geliştirilmesi içindir. Kur'an-ı Kerim'de sahabenin vahye uygun davranışlarının övülüp, uygun olmayan davranışlarının eleştirildiği pek çok ayet mevcuttur (Nûr 24/11-18; Cuma 62/11).

Hız. Peygamber'in hastalığından itibaren sahabe arasında ortaya çıkan ihtilaflar ve Onun vefatından sonra Cemel ve Sıffin savaşlarında sahabenin birbiriyle karşı karşıya gelmesi ve birbirlerini öldürmeleri, mürteku'ı-kebüre/ büyük günah işleyenin durumunun bir inanç meselesi olarak tartışılmasına sebep olmuştur. Hariciler ve Şia, sahabenin çoğunu tekfir ederken, Ehl-i Sünnet aksi bir tutum benimsemiştir. Onlara göre, sahabenin önde gelenlerinin Hız. Peygamber'in yanında özel ve korunmuş bir yerinin olduğunu ve sahabenin Peygamber dönemindeki davranışlarına bakılarak konuşulması gerektiğini kabul etmişlerdir. Fırkaların sahabe ile ilgili görüşlerinin günümüz Müslüman toplumların bu konudaki bakış açısını etkilediği görülmektedir. Kur'an, onların davranışlarını ele alırken günümüz Müslümanı onların Hız. Peygamber'e olan yakınlığını dikkate almakta ve sahabenin erdemli davranışlarını göz ardı ederek kültürleştirilmiştir. Sahabenin Hız. Peygamber'den sonraki en faziletli nesil olduğu, onların günah işlemekten uzak olduğu ve hatalarının bir hikmete dayandırılarak tartışılmaz kılınması sahabeyi de insani vasıflarından arındırarak mitolojik anlatım ve efsanelerdeki kutsal kişilikler haline dönüştürmüştür. Sahabenin vahye uygun olumlu davranışlarının Müslüman toplumlar için rol model kabul edilmesi gerekirken, onların hayatları ile ilgili olağanüstülükler üretilmesi ve anlatılması, Kur'an'ın model davranışları ön planda tutması ve Hız. Peygamber'in tebliğinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır.

Müslüman toplumlarda zamansal olarak Peygamber ve ona en yakın olan sahabeden uzaklaştıkça dinsel ve toplumsal önderler arayışının olduğu görülmektedir. Kendilerinden daha faziletli, olağanüstülükleri kendisinde toplayan ve Allah ile iletişimi herhangi bir Müslüman'dan daha fazla olduğu düşünülen kişiler oluşturulmaktadır. Bu kişiler, Allah dostu/veli olarak ön plana çıkarılmaktadır. Kur'an, malların Allah yolunda harçayarak iyilik yapan (Bakara 2/195), sözünde durup Allah'a karşı gelmekten sakınan,(Âlu İmrân3/76) affeden (Âlu İmrân3/134) sabreden(Âlu İmrân 3/146), tevekkül eden, (Âlu İmrân 3/159) iyilik yapan, (Mâide 5/13) insanları Allah'ın sevdiği insanlar olarak nitelendirmektedir. Kur'an'ın genel ilkesi olarak herhangi bir nesep bağı kimseyi ayrıcalıklı kılmamaktadır. Veli kavramı, Kur'an'ın anlatımlarından tamamen farklı şekilde bir kültür olarak, fevkaladeliklere sahip bir kişinin sağ veya ölü iken yardımının dokunacağı insanlar olarak kabul görmüştür. (Ocak, 1992, 3) Özellikle Anadolu halk inanışlarında etkisini yoğun bir şekilde sürdüren veli kültürü, IX. yüzyılda yazılmaya başlanan tasavvuf eserlerinden günümüze kadar etkinliğini sürdürmektedir. Bu eserlerdeki anlayış tarzı Sünni bir zemine dayandırılarak veli olabilmenin temel şartı, şeriat kanunlarına uymak ve bu konuda titiz davranmaktır. Nefsini terbiye eden kişi eğer Allah dilerse velayet makamına ulaşabilmekte ve bu aşamadan sonra Allah'ın kendisini kötülüklerden koruyacağı ve dualarını geri çevirmeyeceği hatta bir lütuf olarak kendilerine olağan üstü haller/keramet vereceği kabulü vardır. Günümüz veli anlayışının merkezinde olan keramet gösterme fiili de, vahyin anlaşılması ve uygulanmasının önüne geçerek, mitolojik kişi kültürüne dönüşmektedir.

Günümüz Müslüman toplumlarda dini önder olarak ortaya çıkan ve hatta bazılarının açıkça kendisini mehdi olarak tanımlayan liderlerinde kendisini Hız. Peygamber'in soyuna dayandırma çabası görülmektedir. Mitolojide köken mitlerinin temel özelliği insanlığın kökeninin altın çağı yaşamış olması ve bunu gerçekleştirenlerin ise saygınlığıdır (Eliade, 2017, 240). Zira kökene sahip olmak hele de bu kökenin bir peygamberin soyuna dayanması, kişinin kendisini seçilmiş bir kahramanı temsili anlamına gelmektedir. Bu lidere tabi olmak, kayıtsız şartsız itaat etmek, Hız. Peygamber'in döneminde ona tabi olanların kurtuluşa ermesi ile özdeşleştirilmektedir. Bu anlayış, Kur'an'ın belirttiği her insanın kurtuluşunun iman edip yararlı ameller yapanların kurtuluşa ereceği ayetleriyle (Bakara 2/25; Tövbe 9/21) tezat oluşturmaktadır. Kur'an'ın itaati emrettiği Allah ve O'nun vahyine tabi olan Hız. Peygamber'dir (Nisa 4/59; Muhammed 47/33). Nitekim vahyin muhatapları, Hız. Peygamber'in vahyin kapsamı dışındaki görüşlerini sorgulamaktan kaçınmamışlardır. Mitlerdeki altın çağ özlemi, kutsal zaman ve mekân anlatımları, Müslüman toplumlarda asr-ı saadete duyulan özlemle örtüşmektedir. Müslümanlar, günümüze kadar rivayetler yoluyla mitleştirilmiş kutsal kişilikler karşısında kendisini değersiz görmekte ve bu algısını geçmişin tarihi kişi anlatımlarına hapsedmektedir. Bu durum Müslümanın kendisinden daha değerli geçmişteki kutsallaştırılmış kişilerle özdeşleştirdiği kutsal ve kurtarıcı arayışı içerisine sokmakta ve Kur'an'ın ve Hız. Peygamber'in tebliğ amacından uzaklaştırmaktadır.

3. Sonuç

Mitolojide Tanrı, yarı Tanrı, şaman, rahip gibi dokunulmaz, sorgulanamaz ve tam bir teslimiyetle itaat edilen kutsallaşmış kişi kültürünün, günümüz modern insanı tarafından gerçek olmayan hikâyeler olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte gerek din dışı toplumlarda gerekse dini toplumlarda bu tür mitolojik kültürün çoğu kez farkında bile olmadan canlı tutulduğu görülmektedir. Seküler hayatın daha

yoğun olarak yaşandığı Batı toplumlarında bu kültürler sinema, kitap ve hayatın diğer alanlarında kendisini kurgusal kahramanlar olarak gösterirken, Müslüman topluluklarda vahyi merkeze aldığı kabul edilen dini liderler üzerinden varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda Müslüman kültürlerdeki kişi kültürlerinde mitoloji ile birlikte efsanevi anlatımlar varlığını sürdürmektedir. Gerçekte yaşamış ve toplumlara ivme kazandırmış kişiler, zamanla toplumlarda insanüstü vasıflarla donatılarak vahyin önüne çıkarılmıştır.

Günümüz Müslüman topluluklarının, Müslümanların sorunlarının çözümü için aklın ve vahyin önderliğinde kişiler değil olgular üzerinden hareket etmesi gerekmektedir. Müslüman bireylerin kendilerini geçmişte yaşamış ve örneklik teşkil eden kişilerin davranışlarını rol model olarak, değersizlik psikolojisinden çıkarıp Kur'an'ın muhatap kabul ettiği ve bireysel olarak değer verdiği varlık düzlemindeki bireyler haline getirmesi gerekmektedir.

Modernitenin ve popüler kültürün sekülerize edici etkisinin yanında Müslüman dünyada ortaya çıkan dinî krizler kültürel ve tarihsel hayatımıza nüfuz etmiş olan mitolojik figürlerin sorgulanması tartışmalarını hızlandırmıştır. Bundaki en büyük etki, hayata yabancılaşmaktır. Zira mitlerin temel işlevi evreni, olay ve olguları açıklamaları idi. Oysa Müslüman zihniyetinde yerleşmiş olan mitler açıklamak bir yana yaşanan hayatı daha da kaotik kılmakta ve Müslümanların zararına yol açmaktadır. Bu mitler, konusunda bir aydınlanmanın şartlarını zorlamaktadır. Dinin özüne ve saygınlığına zarar vermeksizin bunu başarmanın yolunu göstermek ise ilahiyat alanına giren bir sorumluluk olarak görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Cüveynî, İmâmu'l Haremeyn (1950). *Kitâbu'l-İrşâd İlä Kavâlii-l Edille fi Usûli'l-İ'tikâd*. Thk. Muhammed Yusuf İsâ-Ali Abdullah Munim Abdul Hamîd. Mısır: Yy.
- Çığ, Muazzez İlmiye (2009). *Gilgamesh Tarihte İlk Kral Kahraman*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Eliade, Mircea (1986). *Kutsal ve Kutsal Dışı*. Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eliade, Mircea (2017). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rifat, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eliade, Mircea (2018). *Ebedi Dönüş Miti*. Çev. Ayşe Meral, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Evkuran, Mehmet (1997). *Müslüman Kültüründeki Mitolojik Unsurlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Garaudy, Roger (1996). *Afarozdan Diyaloga*. Çev. Sadık Kılıç, İstanbul: Birey Yayınları.
- Grimal, Pierre. (2012). *Mitoloji Sözlüğü*. Çev. Sevgi Tamgüç, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Gündüz, Şinasi, Y. Ünal, E. Sarıçioğlu (1996). *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslam'da Miraç*. Ankara: Vadi Yayınları.
- İbn Kesîr (1997). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhiin et-Türki. Kahire: Yy.
- Kanter, Özden (2017). Peygamber Anlayışı Açısından İsrâ ve Miraç. *İslam Düşüncesinde Nübüvvet Algıları ve Medeniyet Tasavvurları*, Ed. Abdulhamit Sinanoğlu. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Kramer, Noah Samuel (2017). *Mezopotamya Mitolojisi*. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kuzubaş, Muhammet (2007). İllkellere Ait Anlatılarda Rüya Motifi *Turkish Studies International Academic Journals*, Vol: 2/1, s.305-316.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccâc el-Kuşeyrî (2006). *Sahîh-i Müslim, Şemâil-i Şerîf*. Riyad: Dâru't- Tayyibe.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). *Menâkıbnâmeler*. Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar, (2012). *Alevî Ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Strauss, Claude Levi (1986). *Mit ve Anlam*. Çev. Şen Süer. İstanbul: Alan Yayınları.
- Tanner, Norman P. (2001). *The Councils Of The Church: A Short History*. Newyork: Crossroad Publishing.